

SÜLEYMAN ÇELEBİ'NİN MEVLİD'İNE FELSEFİ BİR BAKIŞ

Ahmet ÇAPKU¹

Özet

Müslüman Türk toplumunun düşünce dünyasında önemli bir yer tutan metinlerden biri de Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'idir. Daha çok Hz. Peygamber sevgisinin işlendiği eser, dil ve edebî yönü yanında tasavvufî, ahlâki ve kelâmî açılardan incelemeye konu olmuştur. *Mevlid*'in müellifi, varlık, bilgi ve değer konularını edebî bir metnin imkanları ölçüsünde ele almış ve devrin önemli sorunlarına çözüm getirmeye çalışmıştır. Bu çalışmanın amacı, felsefenin temel araştırma konuları bağlamında *Mevlid* metnini felsefi bir incelemeye tabi tutmak olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Süleyman Çelebi, *Mevlid*, Hz. Muhammed, felsefe.

A PHILOSOPHICAL LOOK AT SULAIMAN CHALABY'S MAWLID

Abstract

One of the texts that occupy a prominent place in the world of thought among Muslim Turkish society is *Mawlid* by Sulaiman Chalaby. The work, which deals principally with the love for the Prophet Muhammad, has been the subject of study in respect of sufism, morality and theology alongside its language and literary aspects. The author of *Mawlid* tackled questions of being, knowledge and value insofar as it is possible within the confines of a literary text and tried to provide solutions to the major problems of the period. The aim of this study is to conduct a philosophical analysis of this work within the context of basic research topics in philosophy.

Key Words: Sulaiman Chalaby, *Mawlid*, The Prophet Muhammad, philosophy.

Giriş

Yazılışından günümüze değin topluma mâl olmuş önemli metinlerden biri *Mevlid* (Mevlüt) adıyla da bilinen Süleyman Çelebi'nin [ö. 1422] *Vesîletü'n-Necât* isimli eseridir. (Pekolcay, 2013; Timurtaş, 2005; Aksoy H. , 2004) Mezkûr eser gerek içeriği gerekse yazım tekniği-dil özellikleri açısından birçok çalışmaya konu olmuştur (Köksal, 2011; Alangu, 1958; Uraz, 1955). Biz bu çalışmada Türk toplumunun düşünce ve kültür dünyasında fevkalâde yeri olan *Mevlid*'i felsefi açıdan incelemek istiyoruz. İlgili metnin muhtevası böyle bir çalışmaya müsait imkânlar sunmaktadır.

Mevlid'in yazılış hikâyesine dair konu hakkında bilgi veren kaynaklara bakılınca Bursa Ulucami'de bir vaiz, "Allah'ın peygamberlerinden hiçbirisi arasında ayırım yapmayız" [Bakara-258] ayetinden hareketle Hz. Muhammed ile Hz. İsa arasında fark görmediğini söyler. Cemaatten biri ise "O, peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan bir kısmı ile konuşmuş, bazılarını da derece derece yükseltmiştir" [Bakara 253] ayetini hatırlatarak buna itiraz etmiş ve peygamberler arasında fazilet ve mertebe açısından üstünlüğün olduğunu dile getirmiş. Bu tartışma cemaat arasında bölünmelere yol açmış ve buna Süleyman Çelebi de tanık olmuş. Hz. Peygamberin fazilet ve mertebesinin daha iyi anlaşılması, yanlış fikirlerin önlenmesi için bir eser yazmaya karar vermiş (Pekolcay, 2013, s. 14-15) ve eserine *Vesîletü'n-necât* adını vermiştir (Akkuş & Derman, 2008, s. 16). *Mevlid*'in yazılışının zahiri gerekçesi bu olabilir ancak böyle bir metnin kaleme alınmasında zamanın Bursa'daki toplum yapısı ve onların sosyal-siyasal açıdan ortak kavram ve değerler etrafında kaynaştırılması gibi başka hedeflerin de gözetilmiş olması muhtemeldir. Zira Süleyman Çelebi, *Mevlid*'i kaleme aldığı sırada Ulucami'de imamdır. Divan-ı Humâyûn imamlığı da yapan Süleyman Çelebi, kültürlü bir ailede yetişmiş olmasının da etkisiyle bir ölçüde siyasetin içinden

¹ Yrd. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü; acapku@gmail.com

gelen biridir. (Pekolcay, 2013, s. 13-14; Çetin, 2010, s. 160-161; Uysal, 2010, s. 400; Yavuz, 2000, s. XIII-XX).

Hız. Muhammed'i medhiye amaçlı naat türü şiirlerin kaleme alınması ve bu durumun İslâm'ın ilk zamanlarından itibaren zenginleşerek adeta bir medhiye geleneği teşkil ettiği bilinmektedir (Yeniterzi, 2010, s. 89-108; Eroğlu, 2010, s. 109-125). Ancak Süleyman Çelebi'nin kaleme aldığı *Mevlid* metni gerek içerik ve gerek söyleniş itibarıyla kendisinden sonraki dönem için bir çığır açmış görünümündedir. Her ne kadar *Mevlid* edebî bir metin olarak görünse de gerçekte dönemin fikriyatının kimi eserlerde şiir diliyle ifade edildiğini bilmek gerekir. Bu noktada düşünce tarihçileri açısından Selçuklu ve Osmanlı düşünce tarihini çözümleyebilmek için dönemin edebî dilini bilme ihtiyacı vardır. Onun için şiir diliyle ifade edilen metinleri, şairin muhayyilesinin ürünü bir metin olarak görmek kimi zaman gerçeği yansıtmaz.

Muhteva olarak incelendiğinde *Mevlid*'de kalamî, tasavvufî, ahlâkî, tarihî (Kılavuz, 2010, s. 292-300; Çift, 2010, s. 300-311; Algül, 2010, s. 327-341; Uysal, 2010, s. 399-412) ve felsefî unsurları bulmak mümkündür. Şu kadar var ki, klasik olan hemen her metinde olduğu gibi *Mevlid* metni de pek çok açıdan okunmaya müsaittir. Eserin felsefî açıdan önemi ise Süleyman Çelebi'nin varlık, bilgi ve değer konularında bilgi vermiş olmasıdır. Nitekim eseri felsefî açıdan incelemeye değer bulmamız ve incelememiz de bu minval üzere olacaktır.

Felsefî İnceleme

Varlık problemi açısından meseleye bakılınca Süleyman Çelebi'nin şiir diliyle ifade ettiği başlıca meseleler olarak şunlar dikkat çekicidir: Allah-âlem ilişkisi, yaratılış ve keyfiyeti, âlem tasavvuru, Hz. Peygamber'in bu meselede konumu, insanın âlemdeki yeri. Bilgi problemi noktasında insanın idrakine konu olan şeyler ile rasyonel aklın kavrayışını aşan varlıklar ve onların ne şekilde bilinebileceği hususu. Değer problemi açısından âlemin yaratılışında adeta bir maya gibi yer tutan aşk faktörü, ahlâk ve insan-ı kâmil problemi. Varlık-bilgi-değer açısından felsefenin üç temel problemi olan bu konuların Hz. Peygamber'in merkeze alınarak işlenmiş olması ise Süleyman Çelebi'nin hem konuyu ele alış tarzı hem de sözü edilen mühim problemleri kendi bakış açısından serimlemesi şeklinde kendini gösterir.

a. Varlık Problemi

Süleyman Çelebi varlığın temeline Allah'ı yerleştirir. *Mevlid*'in ilk faslı "fi-Tevhîd-i Bâri Sübhânehü Teâlâ" başlığını taşır. "Allah adın zikridelim evvela" cümlesi ile başlayan fasılda Allah-insan ilişkisi bağlamında kulun her işinde Allah'ın adını anması, onu her daim dilinden düşürmemesi istenir. Allah-âlem ve Allah-insan ilişkisi açısından Allah'ın, âlim, sâni', tevvâb, settâru'l-uyûb, dâim, vâhibü'l-ihsân, ganî, fettâh, nûr, zü'l-celâl, lâ-yezâl, fâtır, hallâk, bedî', habîb, mübdî', kadîm, evvel, âhir, zâhir, bâtın, vedüd, hâlık, bâkî gibi sıfatlarını dile getiren müellif, "Ol-durur hem Pâdişah-ı bî zevâl / Bî şebîh u bî nazîru bî misâl // Birdir Ol birliğine şek yok-durur / Gerçi yanlış söyleyenler çok-durur" (Pekolcay, 2013, s. 47) mısraları ile O'nun İslâm açısından nasıl bir varlık olduğunu açıklar. Varlığın merkezinde yer alan Allah'ın nasıllığını ifade bağlamında "... yanlış söyleyenler çok-durur" mısrası herhalde zamanın Bursa'sı ve çevresindeki Hristiyan inancına mensup olanları işaret ediyordur.

Süleyman Çelebi'nin düşünce dünyasında kalamî bakış açısıyla Allah-âlem ilişkisi şu şekilde resmedilir:

Cümle âlem yoğiken Ol var idi / Yaradılmışdan ganî cebbâr idi
Yoğiken var eyleyen çün Ol-durur / Kudretinden cümleyi Ol ol-durur
Var iken Ol yoğidi ins ü melek / Arş u fers u ay u gün hem nüh felek
Sunile bunları Ol var eyledi / Birliğine cümle ikrar eyledi
Kudretin ızhar edip Ol Celil / Birliğine bunları kıldı delil (Pekolcay, 2013, s. 47-48)
Evvelin Ol evvelidür bî-güman / Ahirün hem ahirüdür Cavidan

Hem tasavvurdan münezzeh Hakdur Ol / Âlem üzre hâkim-i mutlakdur Ol

Gerçi yokdan bunları var eyledi / Kudretin bunlarda izhar eyledi

Bu cihan olmasa hiç noksanı yok / Olsa dahi nesne artmaz az u çok

Bir kez ol demek ile oldu cihan / Olma dirse girü yok olur heman

Bunlar olmasa yine Ol idi Ol / Her neye Ol 'ol' dise ol oldu ol (Pekolcay, 2013, s. 52-53)

Yukarıdaki mısralarda görüldüğü üzere Allah ile âlem arasında kesin bir ayrılıktan söz edilir. Buna göre âlem, içindeki arş, dokuz felek, güneş, ay, yeryüzü, cinler, insanlar ile birlikte henüz var olmadan önce "... Ol var idi". Burada Ehl-i Sünnet kelimasına uygun biçimde, âlem sonradan Allah'ın 'ol' emriyle var olmuş, kendisi ile Allah arasında herhangi bir zorunluluk olmaksızın var edilmiştir. Hudûs delili ile de irtibatlı olan bu kabul *Mevlid*'in mısralarında âlemin sonradan yaratıldığı şeklinde tebellür etmiştir. Buradaki soru/n, ne oldu da âlem sonradan var olmuştur, sorusunda kendini gösterir:

Çünkü Hak evvelliğin bildün ayân / Dinle imdi kılayın sun'ın beyan

Hak Teâlâ ne yaratdı evvela / Cümle mahlûkdan kim Ol öndin ola

Hem sebep olmuş ola bu varlığa / İşk ile dinleyeni Hak yarlığa

Mustafa rûhını evvel kıldı var / Sevdî anı Ol kerîm ü girdigâr

Nice bin yıl terbiyet kıldı ana / Anla işbu sözleri batgıl tana

Mustafa'yn kendüye kıldı Habib / Cümle dertlere hem ol oldu tabib (Pekolcay, 2013, s. 54)

Bu mısralarda geçen Allah'ın ilk yarattığı ve diğer varlıkların yaratılmasına sebep kıldığı şeyin, rûh-ı Muhammedî olduğunu, kerîm ve kâdir-i mutlak olan Allah'ın onu sevip kendine Habib kıldığını, nice bin yıl onu terbiye edip (Çağırıcı, 2005, s. 445; Hindâvî, 2000, s. 192) cümle âlem için onu bir tabib ve örnek kıldığını belirten Süleyman Çelebi, daha çok vahdet-i vücud düşüncesinde kendini gösteren âlemin yaratılışındaki ilk varlığın Muhammedî ruh (Muhammedî nur) olduğu şeklindeki kabule katılır. (Demirci, 2013, s. 240-241; Özköse, 2005, s. 231-237; Alper, 2010, s. 111-116) Sudûr teorisini anımsatır şekilde bu ruhun daha sonraki varlıkların var oluşunda sebep teşkil ettiğini belirtmesi, *Mevlid* müellifinin Allah-âlem ilişkisi bağlamında kelimâ düşünce yanında vahdet-i vücudçu düşünceye de yakın durduğuna işaret eder. Kendisinin Bursa Ulucami'de imam olduğunu, dönemin Bursa'sında kelimâ düşünce yanında vahdet-i vücud düşüncesinin de mevcut olduğunu (Pekolcay, 2013, s. 13) hesaba katarsak onun bir Ehl-i Sünnet düşünürü olması yanında bir sufi olduğunu da dikkate almamız gerekir.

Andan oldu her nihân ü aşîkar / Arş ü ferş ü yir ü gökde ne ki var

Ger Muhammed olmasa idi ayân / Olmayısardı zemin ü asumân (Pekolcay, 2013, s. 55)

Burada gizli açık, yerde gökte her ne varsa başka bir ifade ile fizik ve metafizik âlemde Allah dışındaki varlıkların Hz. Muhammed'in ruhu sebebiyle varlığa getirildiği sarahaten ifade edilir. Şu halde Allah dışında var olan âlemin varlığına sebep Hz. Muhammed olmaktadır. *Mevlid*'in yazılış hikayesi göz önüne getirilirse bu durumda *Mevlid* müellifinin, Hz. Peygamber'i, Allah dışında varlığın temelini koyduğunu görürüz. Buradan hareketle olsa gerektir ki, şayet durum böyle olmasaydı Âdem'e izzet tacı inmez, Nuh boğulmaktan kendini kurtaramaz, İsa onun ümmetinden olmak için göğe çekilmez, İbrahim kendini yanmaktan koruyamazdı. Bu açıdan müellif, "Enbiyânun şeksüz ol sultanıdır / Cümlesinün cânı içre cânıdır // Gerçi kim anlar dahi mürsel durur / Lakin Ahmed ekmele ü efdal durur" (Pekolcay, 2013, s. 57) derken hem Hz. Muhammed'i diğer nebilerden farksız gören düşünce sahiplerine hem de dönemin Bursa'sında İslâm dışındaki din müntesiplerine cevap verir. Bu açıdandır ki, "Anın için oldu bu varlık kamu / Ay ü yıldız yir ü gök uçmak tamu" (Pekolcay, 2013, s. 57) ifadeleri ile müellif, görülen görülmeyen ve fakat varlık âleminde bulunan her şeyin onun hürmetine var edildiğini tekraren belirterek hem kelimâ hem de bir açıdan vahdet-i vücudçu düşünceyi telif etmeye çalışır. "Ol durur maksûd-ı cümle cüz' ü küll / Muktedâ-yı âlem ü şâh-ı rusül" ifadeleri ile Süleyman

Çelebi, Hz. Muhammed'in varlık âleminde hangi konumda olduğunu belirgin şekilde ortaya koyar (Pekolcay, 2013, s. 58).

Yaratılış bahsinde kimi mutasavvıflarca kabul edilen Allah'ın gizli bir hazine olup bilinmek istemesi şeklindeki düşünce *Mevlid*'de şu şekilde yer almıştır: “Hak Teâlâ çünkü kendü diledi / Padişahlığın bu âlem bile di// Zât-ı pâki gizli genc idi nihân / Diledi kim kıla ol genci ayân // Gizli gencin halka izhâr eyledi / Nice dürlü nesneyi var eyledi” (Pekolcay, 2013, s. 60). Devamla müellif, Hz. Muhammed'in varlık/mânâ âleminde her ne kadar son gelen peygamber olsa bile onun ilk yaratılan varlık olduğunu, “Bunca varlığa sebep hem ol imiş / Âlem ol olduğu için olmuş” sözleriyle Nebi'nin, bu varlığa sebep olduğunu bir sufi olarak ifade eder (Pekolcay, 2013, s. 60). Varlık ve nebiler silsilesinde Hz. Muhammed'in mukaddem ve mufaddal olduğunu beyan ile Süleyman Çelebi, “Hil'ati Hakdan ânun levlâk idi” ifadesiyle Allah'ın ona nasip ettiği elbisenin 'levlâk' olduğunu yani o olmasa âlemin olmayacağı şeklindeki tasavvufi kabule katılır (Pekolcay, 2013, s. 99). Muhammedî nur'un ilk önce Adem'in alınına oradan belli bir silsile halinde Hz. Muhammed'e ulaştığını belirterek onun hakikat usulünün de aslı olduğunu söyler (Pekolcay, 2013, s. 62-64).

Böylece Süleyman Çelebi, Ehl-i Sünnet'e mensup bir düşünür olarak varlığın temelini Allah'ı koyduğunu, Allah-âlem ilişkisi noktasında tasavvufi bakış açısıyla ilk yaratılan şeyin Hz. Muhammed'in nuru olduğunu ifade eder. Böylece düşünürümüz hem kelimî bakış açısını hem de tasavvufî bakış açısını varlık düşüncesinde telif ederek Hz. Muhammed'in, varlık zincirinde hangi konumda bulunduğu sorununa cevap vermiş ve diğer nebiler yanında onun yerine ve üstünlüğüne açıklık getirmiştir.

b. Bilgi Meselesi

Süleyman Çelebi'nin bir sistem düşünürü olmadığını hesaba kattığımızda onun *Mevlid* metninde belli bir sistem dahilinde bilgi probleminde açıklık getirmesini bekleyemeyiz. Şu kadar var ki, mezkûr metnin mısraları içinde serpiştirilmiş hâlde müellifin bilgi konusuna bakışını görebilmemiz mümkündür kanısındayız. Buna göre Süleyman Çelebi, “Arş ü ferş ü ay ü gün hem nüh felek” (Pekolcay, 2013, s. 48), “Hem tasavvurdan münezzeh / Hakdür Ol âlem üzere mutlakdur ol” (Pekolcay, 2013, s. 52) mısralarında ifade edildiği üzere varlığı, görülen ve görünmeyen; tasavvura konu olan ve olmayan şeklinde ikiye ayırır. Buna göre fizik âlemin bilgisi duyu ve akılla idrak edilirken metafizik âlemin bilgisi için nebinin getirdiği bilgiye ihtiyaç vardır. Şöyle ki, Miraç bahsinde ele alındığı üzere akıl ve idrakin dışında kalan ve sadece Allah'ın bilgisi dâhilinde olup bir kısmını Hz. Muhammed'e gösterdiği varlık alemi vardır. Hz. Muhammed, Allah'ın bir lütfu olarak arş ve kürsiyi görmüş, yetmiş bin hicabı geçmiş, bunların her birinde varlık olarak her ne var ise ona gösterilmiş, o da bunları ümmetine bildirmiştir. Bütün bunları geçerek Ulu Hazret'e erişmiştir. İşte bî-keyf ü kem [nitelik ve nicelikten berî] olarak ifade edilen bu nokta, akıl, fehm ve vehmin dışında kalan alandır:

Arş u kürsiyi görüben ol hoca / Geçdi yitmiş bin hicabı ol gice

Bunların içre dahi her ne ki var / Anda gördi bunda didi âşikâr

Çün kamusun görüben geçdi öte / Vardı irişdi ol ulu Hazrete

Hak Teâlâ Hazretine irdi ol / Hak ne kim gösterdi ise gördi ol

Bî-hurûf ü lafz u savt ol Padişah / Mustafa'ya söyledi bî-iştibah

Hakk'ı gördü Mustafa bî-keyf ü kem / Hak durur bu sözleri ben kim direm

Anda ol irdüğüne hiç akl u fehm / İrmedi irmeyiserdür cümle vehm (Pekolcay, 2013, s. 95)

Bu açıdan Süleyman Çelebi, idrak açısından duyu, akıl ve akıl üstü varlık alanlarından söz ederek varlık-bilgi arasında bir tekabülîyet kurmuş, bunların her biri ile ilgili insan idrakinin durumu hakkında görüşler ortaya koymuştur. *Mevlid*'in Miraç bahsinin başında edebî bir anlatımla tavus kuşuna benzetilen akıl, gönül denizine dalarak inciye ulaşır. Daha sonra onu aşk pazarına götürür ki, âşık olan müşteri onu alsın. Buradan hareketle Süleyman Çelebi, Miraç gibi metafizik bir âleme yapılan yolculuk ve mezkûr âlemdeki varlıkların keyfiyetinin ancak gönül ve aşk ile idrak edilebileceğine de işaret etmiş olur (Pekolcay, 2013, s. 90).

c. Değer Sorunu

Süleyman Çelebi'nin yaşadığı Bursa'da insanların muhtelif mezhep ve meşreplere sahip olduğunu, henüz kurulmuş sayılabilen Osmanlı Devleti'nde yaşayan Müslümanların ortak değerler manzumesi etrafında bir araya getirilmesinin önem arzettiğini düşünebiliriz. Bu açıdan Peygamber sevgisi ve onun ahlâkı ile ahlâklanarak dünya ve ahiretin mamur edilmesi, müellifin önem verdiği bir hedef olarak görülebilir. Nitekim onun bu projesi/hedefi Osmanlı'da belli ölçüde mayalanmış ve söz konusu mayanın etkisinin bugün bile hâlâ devam ettiğini ve ilgili metnin bunda payı olduğunu söyleyebiliriz.

Daha çok pratik aklın alanı bağlamında bir değer konusu olarak ahlâk bahsinin hemen her devirde üzerinde ciddiyetle durulan bir konu olduğunu biliyoruz. Bu konuda Süleyman Çelebi, meseleyi varlık probleminin bir devamı olarak doğrudan Hz. Muhammed ile temellendirme yoluna gider ve mesele üzerinde felsefi bir tartışmaya girmez. İlgili metnin akademik bir çalışma olmayıp Allah-âlem ilişkisi çerçevesinde Hz. Muhammed'in konumunu ortaya koymayı hedefleyen ve hemen her kesime hitap eder nitelikte bir eser olduğunu göz önünde tutarsak bunun böyle olması gerektiğini teslim ederiz. Bu açıdan Süleyman Çelebi, siyasi ve sosyal hayatta fevkalade önemli olan ahlâk meselesini, İslâm kaynaklarına müracaatla Hz. Peygamber'in ahlâkı üzerinden anlatma yoluna gider:

Hulkı anun cümle Kur'an hulkidi / Ana ol ahlâk kamusu hulkidi

Hem dahi Kur'an'da öğdi ol Kerim / Didi kim sensin a'lâ-hulkin azîm (Kalem Suresi, 4).

Hulkidi daim işi bu halk ile / Halkı hod kul kılmış idi hulkile

Muzhir-i hak mazhar-ı envâr idi / Cümle lûtf-i hak özünde var idi

Yukarıdaki mısralarda Hz. Muhammed'in ahlâkının Kur'an ahlâkı olduğu ve bu yönüyle Kur'an'da övüldüğü, onun özünde Hakk'ın bütün lütuflarının mevcut olduğu, nurlara mazhar olan Nebi'nin bu ahlâk ile halkın içine karıştığı ve güzel ahlâkı ile herkesi kendine bağladığı dile getirilir (Pekolcay, 2013, s. 98). Yine *Mevlid*'de, Nebi, sözü şirin, cismi temiz, peygamberlerin ve evliyanın başıdır. O bir meş'ale, müjdeci, korkutucu, imam, kerem sahibi, Allah ile konuşan, şefaet edici, ayıp ve kusuru olmayan, temiz kalpli, seçilmiş, âlemlere rahmet, yaratılmışlar içinde maksud olan, halk içinde Hakk'ın sevip övdüğü, insanların hayırlısı, (Pekolcay, 2013, s. 69-70) ilim sahibi, cömert, taat içre, Hak aşığı, iki cihanın şahı, özü isyan ve cürümden temiz, alçak gönüllü, yalansız, samimi, gafletten uzak ve nefsi arzusuna uymayan, zulme ve adaletsizliğe sapmayan, mütevazı ve kanaatkar, yumuşak sözlü, şükreden, haramdan uzak duran, dünyaya tamahı olmayan, "Her kemâlâtile kâmil bir şah idi / Anun için ol Habîbullah idi" (Pekolcay, 2013, s. 98-101). Hz. Muhammed'in güzel ahlâkını betimlemede yer yer ayet ve hadislerden telmihler yapan *Mevlid* müellifi, sözünü içinde yaşadığı toplum fertlerine getirir ve "Ümmetisen anun ahlâkını tut / Tâ ki ümmetlik bula sende sübût" mısralarıyla meramını ifade etmiş olur (Pekolcay, 2013, s. 102). Bu doğrultuda, 'Hepimiz insafa gelip ümmet işinden nemiz vardır (diye düşünelim)' teklifinde bulunur ve "Mustafâ işlemedügin işleme / İşleyüp sonra peşimanlar yime" mısralarıyla ahlâk açısından topluma telkinlerde bulunur (Pekolcay, 2013, s. 102). Müellif, "Hayr u tâati özüne pîşe kıl / Ahiret ahvâlini endîşe kıl // Anda iltecegüni fikr eylegil / Bunda iken gussasın anun yigil" mısraları ile müslümanın, ahireti düşünerek öte dünyanın kederini burada çekip oraya ne götüreceğine bakması gerektiğinin altını çizerek (Pekolcay, 2013, s. 102). Bu konuda Süleyman Çelebi, toplum içindeki bir müslümanın, haset, kibir, yalan, hile, gıybet, riya gibi dinin günah, ahlâkın kötü kabul ettiği düşünce ve davranış biçimlerinden uzak durması gerektiğini belirtir ve meseleyi varlığın en temelinde bağlar: "Hak bilür kim çün ne işlerse kişi / Hakk'a lâyük işlemek gerek işi" (Pekolcay, 2013, s. 103).

Müslümana tevazu yakışır fehvasınca Süleyman Çelebi, ahlâk noktasında bir sufi olarak mahviyete bürünür ve kendini hesaba çekme anlamında "Her nefesde işledüm ben bir günâh / Bir günâhçün kılmadum hiçbir gün âh" (Pekolcay, 2013, s. 105) mısraları ile kendi şahsında ahlâk açısından toplumu eğitmek amacı güder. "Kılmağil hiç kimse aybına nazar / Sana ayruk kişi aybindan ne zâr" (Pekolcay, 2013, s. 103) diyen Süleyman Çelebi, "Kimse hakkında dime

hiç ayb söz / Çün degülsin sen dahi hiç aybsuz”, (Pekolcay, 2013, s. 104) “Gerçi tâmm u nâkısı kâmil bilür / Kâmil olan cümle kâmil bilür // Anlarun kim eksügi çok işinün / Eksügin gözler olur her kişinün // Her kişi kim ola ol eksüksüz er / Kılmaz ol hiç kimse aybına nazar” (Pekolcay, 2013, s. 50) dizeleri İslâm ahlâkının ve tasavvufun bir yansıması olarak insan-ı kâmil olma hedefini tayin eder. Böylece kişi, “Mustafâ ahlâkını terk itmenüz / Togrı yolu koyup egri gitmenüz // Tâ kim ana girçek ümmet olası / Hak Teâlâ'nun rızâsın bulasız” diyerek Allah rızasına ermeyi Hz. Muhammed'in ahlâkına tabi olmaya bağlar (Pekolcay, 2013, s. 109). Allah, Peygamber'in ruhunu ilk varlık olarak yaratmış ve nice yıl terbiye etmiştir. Bu açıdan Peygamber'in ahlâkı, Allah rızasına erişebilmek için örnek alınması gereken ahlâktır. Buna göre Süleyman Çelebi, ahlâkı dine dayandırır ve insan-ı kâmil mertebesine erişebilmek için ona tasavvufî bir yorum katar.

Süleyman Çelebi'nin düşüncesinde bir değer olarak ahlâk, dinî ahlâktır ve kaynağını Allah'tan alır. Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmak şeklinde tabir edilen bu yapı, O'nun ilk varlık olarak yaratıp nice bin yıl terbiye ettiği Hz. Muhammed'in ahlâkı şeklinde âlemlere rahmet olarak tecelli eder. Allah'ın güzel isimlerinin birer ahlâki nitelik olarak Hz. Muhammed'e yansıması ve onun da *üsve-i hasene* [güzel örnek/model insan] olup Kur'an'da ahlâkının methedilmesi noktasında Süleyman Çelebi, teorik olarak ahlâkın temelini Allah'a dayandırır. Onun pratik hâli ise Nebi'de tezahür eder. Böylece kişiden/müslümandan beklenen şey, kâmil insan örneği olan ve bu yönüyle Habibullah olan Hz. Muhammed'i takip ederek onun ümmetliğine ve Allah'ın rızasına ermesidir.

Sonuç

Mevlid metninde Allah'ın varlığı ve birliği en temel mesele olarak ele alınmış ve mevcudât, O'nun varlığına delil olarak gösterilmiştir. Bu noktada mezkûr metnin sistemli bir düşünce ortaya koymayı amaçlayan çalışma olmadığını dikkate almamız gerekir. Allah-âlem ilişkisi kelimî bakış açısıyla resmedilerek âlemin yoktan yaratıldığı ifade edilmiştir. Ancak metnin ilerleyen kısımlarında mesele tasavvufî ve bir ölçüde vahdet-i vücudçu bakış açısını andırır şekilde Hz. Muhammed'in ruhu (nuru) üzerinden açıklanmış (Uludağ, 2010, s. 315-316; Çift, 2010, s. 305) ve meseleye ahlâkı da içerecek şekilde ilahi aşk motifi dahil edilmiştir. Aşk motifi noktasında “Bu gelen aşkına devreyler felek” (Timurtaş, 2005, s. 27) mısrasında dile getirilen husus, İbn Sinâ düşüncesinde Allah dışındaki varlıkların hareketine gaye veren bir düşünce olarak belirir (Bayraktar, 2005, s. 97-104). Söz konusu motif Hz. Peygamber'in *Habib* olması açısından sevgi kavramı ile dile getirilmiş ve ahlâki açıdan insandan beklenen şeyin yine aynı sevgi temelinde Hz. Peygamber'in getirdiği bilginin/dinin kabulü ve ahlâk açısından uygulanması şeklinde kendini göstermiştir. Böylece varlık planında sudûr ve vahdet-i vücud teorilerinde kendini gösteren iniş ve çıkış çizgileri özellikle ahlâk meselesinde belirgin şekilde kendini hissettirmiştir.

Süleyman Çelebi'nin düşünce dünyasında bilgi bağlamında varlık, fizik ve metafizik olarak ikiye taksim edilebilir. Buna uygun olarak fizik dünya için duyu ve akıl, metafizik açıdan Peygamberin getirdiği bilgi ve tasavvufî planda aşk devreye girer. Cenab-ı Hakk'ın görülmesi örneğinde olduğu gibi O'nun nasıl bir varlık olduğu hakkındaki bilgi Miraç'ta nasıl ki Nebi (as) tarafından ancak müşahede ile mümkün olmuşsa aynı husus müminler için cennette vuku bulacaktır. Başka bir ifade ile bu durum, duyu ve aklın kendisine yol bulamayıp ancak vahyî bilgi kılavuzluğunda aşk ile ulaşılabilen bir makam gibi görülür.

Nihai açıdan *Mevlid*, Hz. Peygamber'in varlık planında konumunu ortaya koymayı amaçlar. Ancak bu mühim amacın içinde Peygamber'in varlık zincirindeki yeri, onun İslâm toplumu ve insanlar için ne anlam ifade ettiği sorusu, siyasi, sosyal ve ahlâki meseleler eşliğinde sade bir şiir dilinin imkanları ölçüsünde ortaya konulur. Peygamberler içinde Hz. Muhammed, dinler içinde İslâm, toplumlar içinde İslâm ümmeti (Ökten, 2010, s. 38), insan-ı kâmil noktasında seçilmiş ve ahlâkı övülmüş Hz. Muhammed hem kişi, hem toplum ve hem de insanlık için ortaya konulmuş zirve ve model olarak takdim edilir. Onun için *Mevlid*, [kuruluş aşamasında bulunan Osmanlı toplumu açısından], insan-ı kâmil olunarak Hz. Peygamber'e [gerçek manada] ümmet olunabileceğini ve böylece yaşanabilir bir toplum kurulabileceğini zımnen

ifade etmiş olur. Böylece Süleyman Çelebi, hemen her faslın sonunda ifade ettiği “Ger dilersiz bulasız oddan necat / Işk ile derd ile edin es-salât” dizelerinde belirttiği üzere varlığı, hakikatin bilgisini ve güzel ahlâkı, ileri boyuttaki sevginin ifadesi olan aşk temasını işleyerek Hz. Muhammed üzerinden temellendirmek istemiştir. Bu açıdan *Mevlid*, onun bu düşüncesini asırlar boyu terennüm eden bir eser olagelmıştır kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Akkuş, M., & Derman, U. (2008). *Süleyman Çelebi, Vesîletü'n-Necât*. Ankara: DİB.
- Aksoy, H. (2004). *Mevlid. İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 29, s. 482-484). İstanbul: TDV.
- Alangu, T. (1958). *Süleyman Çelebi-Mevlût* (2. b.). İstanbul: Yeditepe.
- Algül, H. (2010). Bir Tarihçi Gözüyle *Mevlid*. *Bir Kutlu Doğum Şaheseri Mevlid ve Süleyman Çelebi* (s. 327-341). Ankara: TDV.
- Alper, Ö. M. (2010). *Varlık ve İnsan-Kemalpaşazâde Bağlamında Bir Tasavvurun Yeniden İnşası*. İstanbul: Klasik.
- Bayraktar, M. (2005). *İslâm Düşüncesi Yazıları*. Ankara: Elis Yayınları.
- Çağırıcı, M. (2005). Muhammed (Örnek Oluşu). *İslâm Ansiklopedisi* (s. 444-446). Ankara: TDV.
- Çetin, O. (2010). Süleyman Çelebi Devrinde Siyasi Hayat. B. Kemikli, & Ç. Osman (Dü) içinde, *Bir Kutlu Doğum Şaheseri Mevlid ve Süleyman Çelebi* (s. 149-162). Ankara: TDV.
- Çift, S. (2010). Tasavvuf Düşüncesi Açısından Süleyman Çelebi ve *Mevlid*'i. *Bir Kutlu Doğum Şaheseri Mevlid ve Süleyman Çelebi* (s. 300-311). Ankara: TDV.
- Demirci, M. (2013). *Nûr-ı Muhammedî*. Adana: Nefes.
- Eroğlu, S. (2010). Edebi Bir Tür Olarak *Mevlid*ler: Şekil Özelliklerine Dair Bazı Değerlendirmeler. B. Kemikli, & O. Çetin (Dü), *Bir Kutlu Doğum Şaheseri Mevlid ve Süleyman Çelebi* (s. 109-125). Ankara: TDV.
- Hindâvî, A. (2000). *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye.
- Kılavuz, A. S. (2010). *Mevlid*'in Akaid ve Kelam Açısından Analizi. *Bir Kutlu Doğum Şaheseri Mevlid ve Süleyman Çelebi* (s. 292-300). Ankara: TDV.
- Köksal, M. F. (2011). *Mevlid-nâme*. Ankara: TDV.
- Ökten, S. (2010). *Mevlid* veya Bir Medeniyet Beyannamesi. *Bir Kutlu Doğum Şaheseri Mevlid ve Süleyman Çelebi* (s. 31-48). Ankara: TDV.
- Özköse, K. (2005). Azîz Mahmud Hüdâyî'de Nûr-ı Muhamedî Telakkisi. *Azîz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyumu*, (s. 231-237). İstanbul.
- Pekolcay, N. (2013). *Mevlid*. İstanbul: Dergâh.
- Timurtaş, F. K. (2005). *Süleyman Çelebi, Mevlid (Vesîlet-ün-Necât)*. İstanbul: MEB.
- Uludağ, S. (2010). *Mevlid* ve İslâmî İlimler. *Bir Kutlu Doğum Şaheseri Mevlid ve Süleyman Çelebi* (s. 315-318). Ankara: TDV.

Uraz, M. (1955). *Mevlit ve İzahı*. İstanbul: Türk Neşriyat Yurdu.

Uysal, E. (2010). Ahlâki Açıdan *Mevlid* Metni. *Bir Kutlu Doğum Şaheseri Mevlid ve Süleyman Çelebi* (s. 399-412). Ankara: TDV.

Yavuz, K. (2000). *Aşık Paşa Garib-nâme*. Ankara: TDK.

Yeniterzi, E. (2010). Bir Edebî Tür Olarak Na'tlar. *Bir Kutlu Doğum Şaheseri Mevlid ve Süleyman Çelebi* (s. 89-108). Ankara: TDV.